

УДК 340.11(043.3)

М.С. КЕЛЬМАН, докт. юрид. наук, проф.,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політех-
ніка»

НАУКА І МЕТОДОЛОГІЯ: РОЗМАЇТТЯ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Ключові слова: наука, право, методологія, пра-
вознавство, правова наука, філософія, держав-
ність

Методологія постає однією з найменш розроблених галузей нашої науки і насамперед загальної теорії права. Все це вимагає аналізу методологічних проблем сучасної науки у контексті тих змін, які сьогодні ідуть, а саме: загальносвітового, національного і «внутрішньо наукового» рівня.

Методологія юридичної науки розглядається як складне за своєю структурою, внутрішньо диференційоване багаторівневе утворення; розкриваються сучасні методологічні уявлення щодо типів наукової раціональності. Особлива увага приділяється дискусії перспектив у сучасній науці гносеологічного і методологічного плюралізму. Звернено увагу у сучасних дослідженнях на два підходи методологічної проблематики (генетичний, системний підходи).

Для сьогоднішньої ситуації характерна не відсутність альтернативних марксистові філософсько-методологічних концепцій, а ступінь дослідницької активності у цій сфері юридичної науки. Проте, розгляд методологічних питань сьогодні набуває помітну розповсюдженість. На монографічному рівні представлені, перш за все, працями Д. Керімова, А. Шабаліна, А. Васильєва, В. Сирих, та іншими, але їх зміст і форма зводяться до коментування розробок марксистської філософії. Серед вітчизняних правознавців цією проблематикою займаються М. Козюбра, П. Рабінович, О. Тихоміров та інші, методологічна

увага у цих дослідженнях вже помітно змінюється у сферу ціннісно-світоглядних аспектів правознавства.

Незважаючи на значний внесок в розробку методологічно-правової проблематики згаданих учених, усе ж недостатньо розробленими залишаються питання загальної характеристики методологічної ситуації у сучасній вітчизняній науці та тенденцій розвитку її методології в контексті формування нової системи правових цінностей, розширення впливу інтеграційних та глобалізаційних процесів на стан функціонування правової системи України та її окремих складових.

Прийнято вважати, що методологічні дослідження, незмінно актуальні вже завдяки самій сутності науки, набувають особливої гостроти і значущості в періоди докорінних перетворень суспільства. Ця теза інтерпретувалася і в юридичній науці [1, с.24]. Однак важливо звернути увагу на ту обставину, що в ці періоди будь-яка методологічна проблематика може досліджуватися тільки за умови розгорнутого звернення науки до своїх філософських засад, досягнень методології сучасного наукового пізнання, осмислення власного місця в системі наук і ролі у соціокультурній ситуації, що складається. Отже, сьогодні дослідження методологічних проблем юридичної науки потребують найширшого філософського наукознавчого контексту, звернення до методологічних уявлень інших наук і загальних проблем сучасної методології наукового пізнання. Передусім сказане стосується загальних уявлень про науку і методологію [2, с.91].

У сучасній літературі відзначається досить обережне ставлення до можливості дати визначення науки [3, с.156]. І залежно від дослідницьких контекстів [4, с.78] наука може розумітися як соціальний інститут, форма духовного виробництва, спосіб пізнання, система знань, діяльність з виробництва і організації знань тощо. Ще менше визначеності у стосунках методології [5, с.81]. Спільним для переважної більшості визначень науки і

методології є, мабуть, лише вказівка на те, що сутність науки зводиться до виробництва і організації знань про природу і суспільство, а методології – до вироблення принципів побудови, форм і методів науково-пізнавальної діяльності. Таке узагальнене розуміння науки і методології є достатньо поширеним, проте для визначення цілей методологічного дослідження воно потребує значних уточнень, оскільки може отримувати інтерпретації за змістом, що значно різняться і принципово впливають, зокрема, на розуміння особливостей наукового пізнання і відношення до нього методології.

Це проявляється, наприклад, у поглядах на виникнення науки. Зазначають такі точки зору з цього питання: наука існувала завжди, оскільки є «органічно властивою» практичній і пізнавальній діяльності людини; наука виникла у Древній Греції в V ст. нашої ери, коли вперше відбулося поєднання знання з його обґрунтуванням; становлення науки починається у Західній Європі в XII–XIV ст. і пов'язане з актуалізацією математики й дослідного знання; наука починається з XVI–XVII ст. працями Кеплера, Гюйгенса і особливо Галілея і Ньютона, що створили «першу теоретичну модель фізики на мові математики»; наука виникає в першій третині XIX ст. з об'єднанням дослідницької діяльності і вищої освіти [6, с.160].

Різні філософсько-методологічні традиції містять бачення і щодо змісту наукової діяльності та критеріїв наукового знання, які між собою суттєво різняться. Насамперед, уявлення про науку, наукове пізнання та його методи змінювалися, як відомо, у ході історичного розвитку. Це співвідносять, зазвичай, зі змінами в основах виділення об'єктів наукового дослідження, гносеологічних установках, способах обґрунтування наукового знання, ціннісного ставлення до його статусу тощо, – одне слово, всього того, що охоплюється науковою свідомістю як сфера науки, вкладається у певну логіку наукового пізнан-

ня і що в сучасній наукознавчій літературі об'єднують поняттям наукової раціональності [3, с.303].

Із перелічених найбільш поширеною і обґрунтованою вважається погляд, відповідно до якого сучасна наука починається з розвитком у XVI – XVII ст. натуралістичної філософії і становленням природничо-наукової традиції. З цих позицій в історії європейської наукової думки прийнято розрізняти класичну і некласичну науку (класичний і некласичний (посткласичний) тип (етап) наукової раціональності), становлення і зміна яких пов'язуються насамперед з фундаментальними змінами філософсько-методологічних засад наукових досліджень і розглядаються як наукові революції, головню у природознавстві [7, с.9]. Часом їхнього історичного становлення вважають XVII ст. (класичний етап) і кінець XIX – початок XX ст. (некласичний (посткласичний) етап). Останнім часом поруч з класичним і некласичним типами в літературі виділяють ще один тип наукової раціональності (і відповідно етап в розвитку науки), який сформувався в останній третині XX ст. – «постнекласичний» [3, с.46].

Перехід науки від одного етапу до іншого є зміною типів наукової раціональності і полягає головним чином у зміні характеру наукової рефлексії («самосвідомості науки») як цільового контролю «за ходом, формами і засадами процесу пізнання» [8, с.35]. Інакше кажучи, історичні зміни уявлень про науку, наукове пізнання – це насамперед зміни в уявленнях про філософсько-методологічні засади наукового пізнання. Отже, виправданим буде вважати, що своєрідність науки, наукового пізнання на кожному етапі історичного розвитку пов'язане, головним чином, з її особливостями філософсько-методологічного плану і саме в цьому виражена найбільш ясно [5, с.38].

Суть цих змін дозволяє уявити як зміну гносеологічних ідеалів і методологічних установок наукового дослідження. Так, для класичної науки, яка ототожнюється звичайно з

ньютонівським природознавством, це виражається в її об'єктній орієнтації, прагненні максимально виключити з процесу наукового пізнання усе, що стосується суб'єкта, засобів і процедур його пізнавальної діяльності. Відповідно, гносеологічний ідеал науки даного етапу – об'єктивне, абсолютно істинне знання про природу, що найбільш повно втілюється у ньютонівській механіці.

Некласичний тип наукової раціональності вже передбачає співвіднесення наукового знання з пізнавальними діями суб'єкта, врахування впливу форм та засобів пізнавальної діяльності на зміст отриманого знання. Це означає, насамперед, що у структуру наукового опису і пояснення включаються не тільки знання про об'єкт дослідження, але й форми, засоби та процедури пізнавальної діяльності суб'єкта. Через це некласична наука відмовляється від раніше наявного прямолінійного співвіднесення досліджуваного об'єкта і наукового знання про нього, визнає можливість істинності різних теоретичних описів одного й того ж об'єкта, що у методологічній рефлексії отримує оформлення через відмінності об'єкта і предмета науки. Звернення некласичної науки до питань пізнання як до суб'єктно-об'єктним відношенням, усвідомлення необхідності дослідження самого процесу пізнання як умови отримання наукового знання дозволяє говорити, що на даному етапі остаточно сформувався уявлення про методологію як про окрему сферу науки [9, с.368].

Нарешті, постнекласичний тип наукової раціональності передбачає включення у структуру наукового пізнання завдань, цілей і цінностей не тільки «внутрішньонаукових», але й соціальних. Особливо, як прийнято вважати, це стосується прикладних досліджень, нерідко прямо залежних від політичних стратегій, «соціальних замовлень», форм організації науки, фінансування, підготовки кадрів тощо. Проте, у нинішній ситуації цілком виправданим буде поширити ці уявлення і на сферу фундаментальних наук [8, с.37].

Таким чином, щодо виділених типів наукової раціональності корисно пам'ятати, що безумовне їх розрізнення здійснюється насамперед у плані теоретичного дослідження. Історично ж між даними типами наукової раціональності «як етапами розвитку науки існують «перекриття», причому поява кожного нового типу раціональності не відкидала попереднього, а лише «обмежувала» сферу його впливу, визначаючи його придатність тільки до певних типів проблем і задач» [10, с.303].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушаков А. А. Общее понятие методологии / Ушаков А. А. // Методология советского правоведения. – Свердловск : Юрид. лит., 1978. – 289 с.
2. Дротянко Л. Г. Социокультурная детерминация фундаментальных и прикладных наук / Дротянко Л. Г. // Вопросы философии. – 2000. – № 1. – С. 91–95.
3. Степин В. С., Горохов В. Г., Розов М. А. Философия науки и техники / Степин В. С., Горохов В. Г., Розов М. А. – М. : Прогресс, 1996. – 341 с.
4. Яковлев В. А. Бинарность ценностных ориентаций науки / Яковлев В. А. // Вопросы философии. – 2001. – № 12. – С. 78–84.
5. Пископфель А. А. Методология и философия в современной интеллектуальной культуре / Пископфель А. А., Розин В. М. // Вопросы философии. – 1991. – № 2. – С. 81–85.
6. Канке В. А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия / Канке В. А. – М. : Прогресс, 2000. – 343 с.
7. Щедровицкий Г. П. Методологический смысл оппозиции натуралистического и системодетального подходов / Щедровицкий Г. П. // Вопросы философии. – 1991. – № 2. – С. 3–9.
8. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Юдин Э. Г. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 440 с. – (Философы России XX века).

9. Виготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Виготский Л. С. // Собрание сочинений : в 6 т. Т. 1. – М. : Юрид. лит., – 1982. – 408 с.

10. Степин В. С. «Теоретическое знание» / Степин В. С. // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 46–52.

Кельман М. С. Наука і методологія: розмаїття наукового пізнання / М. С. Кельман // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 106–109 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_20.pdf

Висвітлено методологічну ситуацію у сучасному правознавстві, основною особливістю якої є перехід від моністичної методології до філософсько-методологічного плюралізму. Загальновізнано, що методологічні дослідження – необхідна умова розвитку науки. Вони істотно актуалізуються у періоди глибоких реформ, корінних трансформацій системи цінностей і світоглядних основ суспільства. Адекватність осмислення соціально-економічних, політичних, культурних змін, ефективність досліджень нових правових реалій повинні базуватися на новітній системі теоретичних уявлень, сформованих в результаті перегляду філософських основ і методів наукового пізнання права.

Кельман М.С. Наука и методология: разнообразие научного познания

Освещена методологическая ситуация в современном правоведении, основной особенностью которой является переход от монистической методологии к философско-методологическому плюрализму. Давно известно, что методологические исследования – необходимое условие развитие науки. Они актуализируются в период глубоких реформ, коренных преобразований системы ценностей и мировоззренческих основ общества. Адекватность осмысления социально-экономических, политических, культурных изменений, эффективность исследования новых правовых реалий должны основываться на обновленной системе теоретических представлений, которые сформулированы в результате пересмотра философских основ и методов научного познания права.

Kelman MS Science and Methodology: Diversity of Scientific Cognition

Methodological situation in the modern jurisprudence, the main peculiarity of which there is transition from monistic methodology to philosophical and methodological pluralism, is described in the article. On the relevance of the chosen research subject also affects a significant change in the boundaries of philosophical and methodological determination of legal science, law review not only as adjusting social systems, but also as a factor of culture, as a phenomenon of modern civilization. That is, a research of methodological problems of legal science, in this sense, is given socio cultural context that allows imagining it as a developing system and is combined with leading philosophical ideas and value-target structures of a society. These paradigm factors are resulted in the choice of a research topic.